

Kur'an-ı Kerim'de Karakter Tasviri: Devekuşu Paradoksu Örneği

MA Candidate Emin Osman Uygur
International Burch University,
Department of Oriental Philology
emin.osman.uygur@ibu.edu.ba
Prof. Dr. Abdullah Demir
abdullahdemir2755@gmail.com

Özet

Grekçe, “para” (karşı) ve “doxa” (düşünce-niyet) kelimelerinden oluşan paradoks ’un temel anlamı, karşıt düşünce ‘dir. Ancak zamanla kazandığı anlam; çelişki ve tezat ’tır. Hayata bakan yönü ise; gerçekler ile yapılp edilenler arasında bir uyumsuzluk bir mantıksızlık olmasıdır. Biraz daha açacak olursak, insanın olması gerekenle yaşadıkları arasındaki zıt çizgidir. Davranış benzerliği yönüyle sosyal bir duyarsızlık sorunu olan ‘üç maymun sendromu’ ile de ilişkilendirilebilecek olan bu durum toplumsal ve kişisel sorunlara yol açan bir çizgi olarak insanlığı meşgul eden bir paradokstur. Hem insanın kendini kandırması hem de başkalarına karşı yanlış tutumlarda bulunması açısından ciddi bir sorun olarak hayata yansımaktadır. Bu paradoksun çözümü, bilgi ve akıl yolu ile ne olursa olsun gerçeklerden uzaklaşmadan yaşamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Devekuşu, Gerçekler, Menfaat, Zaaflar, Paradoks.

Character Description in the Qur'an: An Example of the Ostrich Paradox

Abstract

The basic meaning of the paradox, which consists of the Greek words "money" (counter) and "doxa" (thought-intention), is opposing thought. However, the meaning gained over time; is contradiction and contrast. The aspect facing life is; A discrepancy between facts and what has been done is an illogicality. To be more specific, it is the opposite line between what a person should be and what he or she should experience. This situation can be associated with "three

monkey syndrome", which is a social insensitivity problem in terms of behavior similarity. This situation is a paradox that occupies humanity as a line that causes social and personal problems. It is reflected in life as a serious problem in terms of both deceiving oneself and having wrong attitudes towards others. The solution to this paradox is to try to live without getting away from the facts through knowledge and reason.

Keywords: Ostrich, facts, interest, weaknesses, paradox.

1.Giriş

Karakter, kişilik, mizaç, şahsiyet, huy gibi kavramlar, insanı psikolojik açıdan tanımlayan kelimelerdir. Kendi içinde anlam farklılıkları olmakla birlikte bu kavramlar genel olarak insanın maddi, manevi ve psikolojik özelliklerini anlatmaktadır. Mizaç insanın yaratılıştan gelen özellikleri; kişilik ise sonradan kazanılan özellikleri olarak tanımlanabilir (Katipoğlu, 2012: 343). Mizaç ve kişilik kavramlarının karışımından oluşan karakter ise hem yaratılıştan gelen ve hem de çevreden kazanılan özellikleri ifade etmektedir (Karabulut, 2007: 8).

Günümüzde insan karakterlerini ele alan çok sayıda teori bulunmaktadır. Bu teorilerin bir kısmı binlerce yıllık geçmişe sahip iken çoğunluğu ise son bir iki asırda bilim adamlarınca geliştirilmiştir. Beş element, ilm-i kıyafet gibi fizyonomiye göre karakter belirleme yöntemlerinin binlerce yıllık bir tarihi vardır (Demir, 2017: 53). İnsanın beden, duygu ve akıl yönlerine göre karakterini belirleyen enneagram da binlerce yıllık bir öğretilerdir (Batı, 2016: 34-35.) Günümüzde NLP, renklere göre karakterler, görme-duyma-dokunma duyularına göre karakterler gibi çok sayıda kişilik analiz yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan birisi de 1960'ların sonlarında Freud ve Rosenman tarafından ortaya atılan "A tipi" ve "B tipi" kişilik biçimleri stres kavramından yola çıkılarak geliştirilmiştir (Altan, 2017: 31). Beş faktör kişilik modelinde ise; dışa dönük, uyumlu, sorumlu, duygusal dengeli ve gelişmeye açık olarak beş karakter bulunmaktadır (Subaş, 2017: 50). Kur'an-ı Kerim, yeryüzünde yazılmış olan bütün kitaplardan farklıdır. İlâhî kelam olması özelliği ile her zamana bakan yönü ve tarifleri vardır. İnsanı topraktan yaratıp ona ruh, akıl, duygu gibi özellikler vererek onu çok farklı bir boyuta taşıyan Allah Teala, insan karakterini iki ucu açık şekilde tanzim etmiştir. Bu da olumlu ya da olumsuz birçok duygunun hayata karışmasına sebep olmaktadır. Günümüz dünyasında sosyal ve kişisel birçok problem; sıkıntı, stres ve sonrasında çeşitli belirtilerle hayata karışmaktadır. "Sizi muhakkak imtihan edeceğiz..." (Bakara 2:155) ilahi

gerçeğinden yola çıkılınca, her insanın hayatı boyunca imtihan boyutlu birçok olay yaşamasının mukadder olduğu görülür. Korku, açlık, kâr-zarar, hastalık-sağlık, zenginlik-fakirlik gibi çok farklı şekillerde tezahür eden bu imtihanlar, ebedî bir hayatın hazırlık aşamaları olarak değerlendirilebilir. İnsan bu imtihanlarda ortaya koyduğu irade, inanç, sabır ve şükür ile belli bir değer kazanmaktadır. Aslında ölüm, insanın bu değerlerle yeniden doğmasından ibarettir.

Doğumla ölüm arasındaki grafikte gözlenen iniş ve çıkışlar, insanın olaylar karşısındaki duruşunu sergilemesi açısından önemli bir çizelgedir. Bu çizelgede görülen paradokslar ise zaman zaman aklın sınırlarını zorlayan olaylara sahne olmaktadır. Sebep-sonuç, analiz-sentez gibi tekniklerle hayatı anlamlandırma yeteneğine sahip olarak yaratılan insan aklının, kendi aleyhine olmak üzere, bu yeteneğinin aksine bazı davranışlarda bulunması devekuşu paradoksunun temelini teşkil eder. Felsefe, sosyoloji ve psikoloji dünyasında birçok bilim adamı, insana dair sorunları kendilerince ele almış ve çeşitli çözümler üretmişlerdir. Semavi dinler de insanı fizik ve metafizik yönleri ile sosyoloji ve psikolojiye kaynaklık teşkil edecek şekilde ele alınmıştır. Bu konuda yazılan yüzlerce eser ve makaleden insan davranışlarına ait çok net sonuçlar çıkarmak mümkündür. Ancak her toplumun ve her insanın okuma, anlama ve olaylar karşısında sergilediği duruş farklı olmaktadır. Aynı zamanda kişilerin ortam değerlendirmesine göre takındıkları tavırlar da anlık değişimler gösterebilmektedir.

Makalede insan davranışlarına dair önemli iki sorun, Kur'an-ı Kerim bakışı, tarihî ve güncel verilerle ele alınmıştır. Çünkü ele alınan iki sorun aslında başka gizli ya da açık sorunların da bir göstergesi durumundadır. Bu çalışmada nitel yöntem kapsamında, belgesel tarama ve modelleme yöntemlerine başvurulmuştur. İnsan davranışlarına dair tespit edilmiş, bilimsel verilerden faydalanılmıştır.

2.Kavramsal Çerçeve

2.2.Kuran-ı Kerim'de Karakter

Kuran-ı Kerim'de insanlar sosyolojik, psikolojik ve biyolojik özellikleri ile ele alınır (Kahraman, 2015). Bu anlatımlarda insanın ilk anda fark edilmeyen birçok yönü doğrudan veya benzetmelerle izah edilir. Bazı ayetlerde belli dönemlere ait olan ve ismen verilen örneklerle her devirdeki insanların genel geçer görüntüsü çizilir. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim için tam bir insan karakter

haritası dense yeridir (Özdemir, 2019: 38). Mesela firavun kibirli bir tiptir. Samiri kurnaz ve menfaatçi bir tiptir. Hem firavun hem de Samiri kötü birer karakterdirler.

Kuran-ı Kerim’de mümin, kafir gibi hayatın içinde belli davranışları ile bilinenler de farklı topluluklardan bahsedilir. Bu topluluklardan bireye geçildiği zaman ortaya önemli prototipler çıkmaktadır. Bunlardan bazıları firavun bazıları Samiri bazıları da Ebu Bekir, Ömer olmaktadır. Her devrin insanı, Kuran-ı Kerim’in tasvir ettiği davranış modellerini yine onun evrenselliği açısından, kendisinde ve çevresinde rahatlıkla bulabilir. “Herkes kendi karakterinin gereğini sergiler” çizgisinde bakılınca Kuran-ı Kerim’in yüzlerce karakter örneği verdiğini görebiliriz. Hatta Kuran-ı Kerim’in kendi ifadesi ile insanlar için “her şeyden mesel” verilmiştir. Bu meseller, aklın istikameti ve hayatı gereği gibi yaşamak içindir.

Maun suresinde geçen “yazıklar olsun, veyl olsun, o namaz kılanlara” ayetinde sergilenen davranışın ardında bir tip vardır. Bu tip bencildir, riyakardır. Yasin suresindeki “şehirin bir ucundan koşarak gelen adam” Allah’a ve ahiret gününe iman etmiş ve ona göre yaşayan bir mümindir. Öyle ki canını bu uğurda feda etmekten çekinmez. Habib Neccar olarak isimlendirilen bu şahıs aslında benzer davranışları sergileyen müminler için bir prototiptir. Bütün uyarılara rağmen kendi dediklerinden taviz vermeyen, kibirli ve istediği olmayınca etrafını ateşe verebilen biri olan firavun da aksi istikamette bir prototiptir. O zalimdir, kafirdir ve onun benzerleri her devirde kendilerini göstermişlerdir. Karun zengin ama zenginliğini kendine bağlayan bencil ve cimri ve aynı zamanda nankör bir tip ve prototiptir. Firavun ’un fetvacısı Hâmân ise dini argümanları kullanarak onun saltanatının ve zulmün devam etmesine destek veren riyakâr bir tip ve prototiptir.

Kuran-ı Kerim’de insanın üç temel özelliği olan beden-duygu-akıl yönlerini dengeli veya aşırı şekilde geliştirebilmesi açısından dokuz ana karakterden söz edilebilir. Fatiha’da “Bizi doğru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.” buyurularak beden-duygu-akıl özelliklerini dengeli şekilde kullanan insanlar anlatılmaktadır. Beden yönünden insanın dengede olması için ihtiyacı kadar ve helal olan gıdalardan yiyip içerek yasak arzu ve isteklerden kaçınmasıdır. Duygu yönünden insanın dengede olması ise sevgi, nefret, kıskançlık gibi duygularını aşırılıklardan uzaklaştırmasıdır. Akıl yönünden denge ise insanı ve varlığı tahrip edici düşüncelerden uzak durmasıdır. Devamındaki ayetlerde “Kendilerine öfkelenediklerinin yoluna değil” cümlesi ile beden-duygu-akıl yönünden aşırılığa giden üç ana karakter anlatılmaktadır. “Sapkınların yoluna

değil” cümlesi ile de beden-duygu-akıl yönlerini geliştirmeyerek yoldan çıkan üç ana karaktere yer verilmektedir.

Mümin karakteri içinde muttaki, sabırlı, yakîn sahibi, muhsin gibi farklı çizgide belirginleşen insanlar yer alır. Kafir karakteri içinde de nankör, zalim, müşrik tipleri görülür. Münafık tipi hem kafir hem de zalim özelliklerini barındırır ve ikisinden de tehlikelidir. Tam bir münafıkta yalan, iftira, haksızlık, şiddet, öldürme, emanete ihanet, sözünden dönme, menfaatine aşırı düşkünlük gibi birçok insanlık dışı davranışlar görülür.

Vakıa Suresi'nde ise mukarrebın, ashab-ı yemin ve ashab-ı şimal olarak üç grup insan anlatılmaktadır (Demir, 2017: 34-37). Surenin başında ashab-ı yemin yerine ashab-ı meymene, ashab-ı şimal yerine de ashab-ı meşeme kelimeleri kullanılmaktadır. Cennetliklere ashab-ı yemin, cennette derecesi en yüksek olanlara mukarrebın ve cehennemliklere ashab-ı şimal denilmektedir (Vakıa 56:1-10). Bu üç grup insan ahirette ulaşacakları nimetler ve gıdalar açısından sınıflandırılmaktadır. En güzel nimetlere ve ikramlara mukarrebın ulaşacaktır. Onlar Naim cennetlerinde bulunacak, mücevherlerle süslenmiş tahtlarda oturacak, çocuklar etraflarında dolanacak, baş ağrıtmayan ve sarhoş etmeyen içkilerden içecek, herhangi bir meyveden değil beğenecekleri, seçecekleri meyvelerden yiyecek, kuş etleri ile beslenecek, güzel gözlü huriler yanlarında bulunacak ve sadece güzel söz işiteceklerdir. Mukarrebın olan bu insanlar müminlerin seçkinleri olduğu gibi nimetlerin de seçilmişlerine mazhar olacaklardır. (Vakıa 56:11-26) Ashab-ı yemin de cennete girecek insanlardan oluşmaktadır. Ancak cennette onlara verilen nimetler, mukarrebına verilen nimetlerden farklıdır. Mukarrebına verilen nimetlerin manevi ve ruhi tarafları ağır basmaktadır. Mücevherden tahtlar, çocuk sevgisi, seçilmiş meyveler ve en lezzetli et olan kuş etleri ile saklı inci gibi güzel gözlü huriler, sadece maddeye değil ruha da hitap eden nimetlerdir. Ashab-ı yemine verilen nimetlerin ise maddi özellik taşıdıkları dikkat çekmektedir. Onlar mukarrebın kadar ruhi ve manevi yönlerini geliştiremedikleri için cennette ulaşacakları nimetler de kendi seviyelerine göredir. Bu nimetler dalbastı kiraz, meyveleri tıklım tıklım muzlar, gölgeli sürekli akan su, güzel döşeklerdir (Vakıa 56:26-40). Ashab-ı şimal ise dünyada bolluk içerisinde yaşadıkları halde nimete nankörlük eden, o nimetleri vereni inkâr eden cehennemliklerdir. Onların içecekleri kaynar su, yiyecekleri zakkum ağacıdır, buldukları yer ise kapkara dumandan oluşan gölgedir. Onların bu şekilde azaba uğratılmalarının sebebi, kendilerini ve sahip oldukları her şeyi yaratan Yüce Yaratıcıyı tanımamaları, kendilerine bol bol verilmiş olan türlü çeşit nimetlere şükretmemeleridir (Vakıa 56:41-56).

2.2.1. Kuran-ı Kerim’de Genel İnsan Karakteri

İlahi kitapta insanların mümin, kafir, müşrik ve münafik gibi çok genel bir kategoride olduklarını görüyoruz. Bununla birlikte farklı davranışlar için hem müminlere hem kafirlere daha özel başlıklar da açılmıştır. Zalim, münafik, sabredenler, muttakiler gibi (Kaya, 2002: 47). Ayrıca bütün insanların ortak mizaçlarına dair bilgi veren ayetler de vardır. Aceleci, hırslı, cimri gibi. Bu özellikler insanlardan istenilen davranışları temsil etmez. Her bir davranışın iki ucuna da yaklaşabilen insanın özgürlüğü açısından bu özellikler birer imtihan unsurudur (Sert, 2003: 14). Allah (ağır yükleri) sizden hafifletmek ister: (Çünkü) insan **zayıf** olarak yaratılmıştır (Nisa 4:28). (Buna rağmen) Kendi kullarından O'na bir parça yakıştırdılar. Doğrusu insan, açıkça bir **nankördür** (Zuhruf 43:15). Gerçekten insan, Rabbine **karşı nankördür** (Adiyat 100:6). Size her istediğiniz şeyi verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp-bitirmeye güç yetiremezsiniz. Gerçek şu ki, insan pek **zalimdir**, pek **nankördür** (İbrahim 14:34). Hayır; gerçekten insan, azar (Alak 96:6). Gerçekten, insan, '**bencil ve haris**' olarak yaratıldı (Mearic 70:19). De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdim. Çok **cimridir insan** (İsra 17:100). Denizde musibete maruz kaldığınızda Allah'tan başka yalvardığınız bütün putlar ortada görünmez olur. Ama O sizi kurtarıp selamete karaya çıkarınca, Ona arkanızı dönersiniz. İşte öyle **nankördür** bu insanoğlu (İsra 17:67). İnsan bazen şerri hayır ister gibi ister insan pek **acelecidir** (İsra 17:11).

İnsanın yaratılışında var olan pek çok özellik gibi aceleci olmak, nankörlük, zalimlik veya cimrilik de insan için hayatın içinde kendini gösteren hal ve tavırlar kişilik adına belirgin özellikler haline gelebilir. İnsana olumsuz tecrübeler yaşatan bu özellikler, insanın iradesini olumlu kullanması ile çok faydalı hale dönüşebilir. O zaman nankörlük şükre, cimrilik cömertliğe tebdil eder, zulüm adalete dönüşür (İşliyen, 2018).

2.2.2. Kuran-ı Kerim'de Hayvan-İnsan Benzetmesi

a. Kitap Yüklü Merkep

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah’ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz. De ki: “Ey Yahudiler! Başka insanlar değil, yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin!” Ama onlar daha önce yapıp ettikleri yüzünden asla ölümü istemeyeceklerdir. Allah zalimleri çok iyi bilmektedir. Şöyle de: “Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyi de edileni de bilen Allah’a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarımızı bildirecektir” (Cuma 62:5-8).

Kitap yüklü eşek benzetmesinde anlatılan İlahi kitap olan Tevrat’tır (Sayar, 2000). Ancak Tevrat misali Kur’an-ı Kerim okuyanların Kuran açısından aynı duruma düşme tehlikelerini işaret eder. Metafor her devir insanı için geçerli bir hüküm ortaya koyar. Bu benzetmede özellikle din adamlığını kurumsallaştırıp bunun üzerinden üst bir hayat tasarlayanlar ve bundan vazgeçmek istemedikleri için de dinin temel kurallarını hafife alanlar anlatılmaktadır.

b. Yaban Eşekleri

“Böyle iken onlara ne oluyor ki âdeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar! (Uyarıcılardan) öğüt almak yerine onlardan her biri, kendisine, açılmış sahifeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor. Hayır! Aslında onlar ahiretten korkmuyorlar” (Müddessir 49:51-53).

Ayet-i kerime metafor olarak kendinden, gerçeklerden ve imandan kaçışı göstermektedir. Bu kaçış insanın aklını ve duygularını devre dışı bırakmasını ve tamamen içgüdüleri hareket etmesinin bir başka misalidir.

c. Akılsız Hayvan

“Yoksa sen **onların** çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? **Onlar hayvanlar gibidirler**, belki yolca **onlardan** daha da şaşkındırlar” (Furkan

25:44). Bu ayette ise aklını kullanmayan ancak bedensel zevklerinin peşinde olmaktan başka bir şey düşünmeyenler tasvir edilmektedir.

d. Hayvan Gibi Yemek

“Şüphe yok ki Allah, iman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanları, altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenler ise nimetlerden yararlanırlar, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir” (Muhammed 47:12). Bu benzetme aklını ve duygularını dengeli şekilde kullanmadan sadece hayvanlar gibi yemek içmekle yaşayan bir karakteri anlatmaktadır. Böyle bir çizgide yaşayan insanların aklen, mantıken ve vicdanen var oldukları düşünülemez.

e. Köpek Gibi Solumak

“Onlara, o kimsenin haberini de oku, ki ona ayetlerimizi vermiştik de onlardan sıyrılıp ayrıldı. Şeytan da onu kendine tabi kıldı. Böylece azgınlardan oldu. Dileseydik onu bununla yükseltirdik. Fakat o yere saplandı, hevasına uydu. Onun durumu, üzerine varsan da dilini sarkıtıp soluyan, varmasan da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir. İşte ayetlerimizi yalanlayan halkın durumu böyledir. Sen bu kıssayı anlat, belki öğüt alırlar” (Araf 7:176).

Burada da herkese sataşan, küfreden, iftira eden bir tip görülmektedir. Bu tipler her fırsatta hem kendi dilleri ile hem yazı ve görsel argümanlarla iman ehli insanlara saldırmayı bir görev bilirler. Ayrıca yapılan benzetmeden bunların birilerinin isteği ile çalıştıkları da düşünülebilir.

3. Deve Kuşu Paradoksu

Devekuşu olarak bilinen hayvan tehlikeli durumlarda başını kuma sokarak savunma yapmaz. Aksine hızlı bir koşucu ve güçlü ayaklara sahip olan devekuşları etrafları için bir tehlike olabilir. Ancak temsillerde, kast edilen manaya bakılır. Devekuşu misali, insanın durduğu yeri tanımlayamamasını ve işine geldiği gibi çizgisini değiştirmesini işaret eder. Bu anlamda devekuşu Kuran-ı Kerim’de geçen insan karakterine dair bir çizgiyi de temsil eder.

3.1. Başını Kuma Gömme

Devekuşu paradoksunun mihrini bir metafor olarak şu olay oluşturmaktadır: Devekuşu avcını görüyor, korkuyor. Kaçmak istiyor ama ne kaçabiliyor ne uçabiliyor. Sonra avcı kendini görmesini diye başını kuma sokuyor. Gözleri kumun içinde kapalı halde gizlendiğini sanıyor. Yani kuş mantığı ile gözlerini kapamakla her yeri gece yaptığını sanıyor ve böylece tehlikeden kurtulacağını ümit ediyor. Ancak koca vücudu hedef tahtası halinde dışarıda durmaktadır.

“Onlar, dünya hayatını ahiret hayatına (severek, isteyerek) tercih ederler. Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onda eğrilik ararlar. İşte onlar, derin bir sapkınlık içindedirler” (İbrahim 14:3) ayet-i kerimesinde devekuşu paradoksundaki davranışın izleri görülebilir. İnsanın kendi isteği ile gerçeklerden yüz çevirmesi, ölüm ve ebedi hayatın varlığı karşısında ölü taklidi yapması ama sonuçta zarar etmesi, devekuşu temsili ile izah edilebilir. Avcı Azrail (a.s)'dır. Kum, gaflet ve dünya hayatıdır. Devekuşu ise kuş ve deve olmak arasında karar verememiş insandır.

Allah'ı gereği gibi takdir etmediler. "Allah, beşere hiçbir şey indirmedir." dediler. De ki: "Musa'nın insanlar için bir nur ve hidayet olarak getirdiği; sizin yazılı sayfalar haline getirip bir kısmını açıklayıp ama çoğunu da gizlediğiniz; sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler, kendisiyle size öğretilen Kitap'ı kim indirdi?" Sen, "Allah de." Ve sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar (Enam 6:91) ayetinde bazı insanların bildikleri halde gerçeklerle nasıl mücadele ettikleri izah ediliyor. Sonra da onların istedikleri dünya hayatını, şatafatını, sefasını istedikleri gibi yaşamalarına dair mühlet verildiği ifade ediliyor.

Şöyle de: “Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyen de edileni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarınızı bildirecektir” (Cuma 62:8).

Bu hayat, başın gömüldüğü kumdur. Aslında baş kelimesi ile mecaz-mürsel yapılmıştır ki baş ile geçekte akıl kast edilir. Akıl yanlış doğrudan fark edecek bir ölçü birimidir. İnsan akıl ile ölçüm yaptıktan sonra hayatını tanzim eder. Ancak burada bahsedilen karakterler, aklın ölçüm sistemine zarar verdikleri için olmaları gereken yerde değillerdir. Bu karakterlerin aklın iptali ile birlikte, gözlerini gerçeklere kapattıkları, kulaklarını hak olan seslerden uzak tuttıkları ve dillerinin doğru olanı söylemekten kaçtıkları da sosyal hayatta bilinen bir gerçektir. Bu durum *üç maymun* metaforundaki göz, kulak ve dilini bir yönüyle kuma gömmek demektir. Aslında gömmek fiilinde

de ince bir anlam olarak ölüm gizlidir. İnsanı insan yapan aklın ve beyanın işlevsiz hale gelmesi, hayatın anlamını da yok eder. Devekuşu misalinde hayvanın gövdesinin dışarıda olması da bir metafor olarak ayakta ama aklın iptali ile ölü hükmünde olan insanları temsil eder.

İnsanın yaşlanma ve ölüm hakkındaki gafleti, ebedi alemi düşünmeye engel olur. Arada ince bir çizgi olmasına rağmen bu çizgi zamanla kalınlaşır ve insan ahirete tamamen kör haline gelir. Böyle olsa da hayatın içinde sürekli tekrarlanan ölümden gelen korkudan kurtulamaz. Ancak insan nefsi bu duruma bir çare bulur ve dünyada geçici olarak rahat eder. Ölüme, ahirete inanmadığını söyler, ahireti yok sayar ve öyle yaşar. Farklı fikir akımlarını kendine siper eder, kendine kısa ve uzun vadede dünyevi hedefler belirler. Bütün bunlar gerçeği değiştirmez, ihtiyarlık ve ölüm adım adım yaklaşır. Sonra da Kuran ifadesi ile, yağmurdan sonra bitkilerin canlanması gibi insanların da kabirlerden kalkacakları güne uyanmaları kaçınılmaz olur. Bu durumdaki insanlar, kendilerine zarar verecek bir davranış içinde bulunmuş olurlar. Çünkü aklın gaflet ile iptali hesap edilemeyecek kadar büyük zararlara yol açabilir.

İnsanların, hayatın akışı içinde az veya çok bu paradoksu yaşamaları kaçınılmaz bir durumdur. Bazıları bu tezatları gündelik işlerinde bazıları hayatlarını etkileyecek kararlarında bazıları ise dünya-ahiret dengesinde yaşarlar. İyi hazırlık yapmadığı zaman sınavdan geçemeyeceğini bilen bir öğrencinin bahaneler gölgesinde tembellik yapması; bir yöneticinin değiştirilmesi gerektiğine inandığı ve değiştirilmediği takdirde biteceğini ve sonunda zarar edeceğini bildiği bir uygulamayı "nasıl olsa bir şekilde devam ediyor, rahatı bozacak bir durum yok" bekleyişi ile ertelemesi veya ahirete inandığı halde ona göre bir hayat yaşamaktan uzak kalan bir insanın hali, bu paradoksu ifade edebilecek örneklerdendir. Gerçeklerden kaçmak isteyen insanlar, kendilerini çeşitli bahanelere atarlar ama gerçekler her zaman onların hemen yanı başındadır.

Sigaranın sağlık için zararlı olduğunun bilinmesine rağmen istenerek içilmesi, düzensizlik ile ilerleyen bir hayatın bir yerlerde kırılıp dökülmesinin mukadder olduğunun ayan beyan görünmesi gibi birçok davranış birer paradoksal karakter görüntüsü çizmektedir. İlmen tespit edilmiş, ispatlanmış bazı sosyal gerçeklikler veya ilâhî kitaptaki hakikatler, birtakım gerekçelerle arka plana atılır, görmezlikten gelinir. İnsanlar işlerine geldiği gibi düşünmeyi ve davranmayı tercih ederler. Bu da bir bakıma başını kuma gömmedir. Bu kum, kimi zaman "Bilerek ve isteyerek dünyayı ahirete tercih ediyorlar" (İbrahim 14:3) hakikati içinde bir dünya sevgisi olur; kimi zaman inkâr olur, kimi zaman şan şöhret olur. Ama sonuçta yanlış olanı tercih, zarara tam bir davetiye demektir.

Başını kuma sokup tehlikeyi/gerçekleri görmeme davranışı ile rahat etme arasında doğrudan bir ilişki söz konusu. Ama hakikate gözünü kapamak olarak kendini gösteren bu strateji, sonu istenmeyen şekilde bitecek bir film gibidir. Bir şekilde kaçmak değil, hayatla, gerçeklerle iç içe olmaktır önemli olan. Bilerek yapılan her yanlış davranış bir paradokstur aslında. Çünkü orada bir kaçış söz konusudur. İnsan vicdanı her zaman bir pusula gibi doğruyu gösterir. Ta ki özelliğini kaybedip taş kesilene kadar.

3.2. Duruma Göre Karar/Yön Değiştirme

Devekuşu paradoksunun ikinci bölümünü 'duruma göre karar/yön değiştirme' davranışı oluşturur. Burada işine geldiği gibi hareket etmeyi tercih eden nefsin/egonun emrine girmiş bir akıl söz konusudur. Bu paradoksun mihrinde ise şu metafor vardır. Devekuşundan yük taşımamı istemişler, ben kuşum demiş, uçmasını istemişler, ben deveyim demiş. Ahirete dair sorumluluk almamak, nefsin en önemli zaaflarından. Yük taşıma, emaneti kabul etmeyi temsil eder. Hem insan olmak hem de insanlık vazifesinden kaçmak, devekuşu paradoksunu yaşayanlarda görülebilir.

Bazen geniş kitleler de bu paradoksa düşebilirler. Akılları ve kalpleri sayesinde edindikleri birikimlerin aksine bir durum tezahür edince, imânî ve insânî olandan vazgeçip nefsanî olana meylederler. Gerçekleri dinlemek ve görmek istemezler. Meylettikleri her ne ise oradan çıkamazlar ve çıkmak da istemezler. Çünkü orada geçici bir rahatlama ve sadece duyular boyutunda hoşlarına giden bir durum vardır.

Kur'an-ı Kerim, bazı Yahudilerin "Biz Allah'ın dostlarıyız." iddialarına karşılık, "Eğer dediğinizde samimî iseniz ölümü dileyin." (Cuma 62:6) şeklinde cevap vermektedir. Yani dost dostu, seven sevdiğine kavuşmak ister. Eğer ben sizin dostunuz isem ölüm yolunu kullanarak bana gelin. "Ama onlar bunu asla istemediler." Demek bir çelişki yaşıyorlardı ve aslında gözlerini sadece dünya hayatına dikmişlerdi. Bu misal elbette günümüzde benzer söylemler içinde olanlar için de geçerlidir. Dilinden kutsî/dînî kelimeleri düşürmeyip, hayatını dünyevi bir çizgide ölümsüzlük üzere kurgulayıp şatafat içinde yaşayanlar böyledir. Konuşmalara bakınca hayranlık uyandırırılar. Ancak içlerinde o güzellikten eser yoktur.

Duruma göre hareket tarzı ve menfaate göre değişkenlik de genel etik açısından da istenen bir durum değildir. Onlar bu davranışları sebebi ile, "Onlar müminlerle kâfirler arasında bocalayıp

dururlar: Ne onlara bağlanırlar ne de bunlara. Her kimi de Allah şaşırtırsa sen ona hiçbir yol bulamazsın” (Nisa 4:143) ayetinde ifade edilen "müzebzebine beyne zalik" taifesine dahil olurlar da kendilerine doğru bir yol bulamazlar. Dün ilim ve hikmet ehli ile birlikte olanlar/görünüp bugün onları düşman ilan edenler böyledir.

Başını kuma gömme, bazen de bir çaresizliği anlatan bir durum olsa da günümüz dünyasında özellikle gerçekleri görmezlikten gelmek için başvurulan en kullanışlı yöntemlerden biridir. Kapitalin ve egoizmanın her şey olduğu birçok toplumda, devletlerin vazgeçilmezi olan maddi güç; çevrenin, atmosferin ve bütün canlıların ve nihayet insanların ve insanlığın yok olmasına göz yumularak baş üstünde tutulabilmektedir. Yok edilen insanî, imânî ve tabîî değerler karşısında üç maymunu oynamak da bu dünyada artık alışılmış/normale bir davranış olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Hasılı, ister kişinin veya toplumun gerçeklere gözünü kapatması olsun isterse menfaatine göre yer değiştirmesi olsun ve isterse de yaşanan acılara, haksızlıklara göz-kulak-dil bağlamında üç maymunu oynayıp zamanın çarkları arasında ezilip gitme olsun; devekuşu paradoksu insan hayatını her zaman yakından ilgilendiren bir konu olmaya devam edecektir. Sonunda mutlu olanlar ise hayatın gerçekleri karşısında aklın gereğini yapanlarla, hayatı ne pahasına olursan olsun en doğru çizgiden şaşmadan yaşayanlar olacaktır.

Kaynaklar

Altan, Senem “Ast Kişilik Tiplerine Göre Yönetim Becerisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 9 (2017), s.31-52.

Demir, Abdullah “Vakıa Suresi’nde Anlatılan Üç Grup İnsan Karakteri”, *USB D Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, Sayı 7, s. 32-36.

Demir, Abdullah *Yüz Doğru Söyler Yüz Okuma*, İstanbul 2017, s. 53 vd.

Es-Sabuni, Muhammed Ali Saffetü’t-Tefasir, Ensar Neşriyat, c. 6.

İpek, Muammer “Kuran’a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 17 Sayı: 57 (Güz 2013), s. 435-448.

İşliyen, Burhan “Kur'an-ı Kerim Açısından Dünyevileşme Sebepleri ve Sonuçları”, Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018.

Kahraman, Ferruh “Psikolojik Tefsir”, Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 40, 2015, s. 103-138.

Karabulut, Yusuf “Yeni Kişilik Teorisi Enneagram ve Din Psikolojisi Açısından Kullanım Alanları”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Katipoğlu, Bedri “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Tahlilleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, Cilt: 5, Sayı: 23, Güz 2012, s. 341 vd.

Kaya, Remzi “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt: 11, Sayı:2, 2002 ss. 31-58.

Özdemir, Hasan Rıza “Ameli Ahlak Çerçevesinde Kuran'da Birey ve Karakter Eğitimi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Sayar, Süleyman “Yahudi Karakteri Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı 9, Cilt 9.

Sert, Hüseyin Emin, Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.

Subaş, Abdurrahman “Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Enneagram Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2017.